

MARTYNA DESZCZYŃSKA

orcid: 0000-0001-6969-9970

e-mail: m.deszczynska@bn.org.pl

Biblioteka Rady Stanu Królestwa Polskiego w okresie konstytucyjnym i nieznane źródła do jej dziejów*

DOI: 10.36155/RBN.54.00003

O książnicach głównych instytucji administracji publicznej pod zaborami nie ma wielu informacji, a zainteresowanie nimi nie znalazło dostatecznego odzwierciedlenia w badaniach historycznych, choć kilka lat temu poświęciła temu zagadnieniu artykuł Anna Dymmel z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej¹. Jeśli chodzi o dzieje Biblioteki Rady Stanu [BRS], to można stwierdzić, że w dawniejszej literaturze naukowej przeoczono niemal istnienie tej książnicy². Półtorastronicowy fragment książki Elżbiety Słodkowskiej opisuje ogólnie

* Zmieniona i uzupełniona wersja referatu *Biblioteka Rady Stanu Królestwa Polskiego w okresie konstytucyjnym* ogłoszonego 20 czerwca 2023 roku w czasie Otwartego Seminarium Biblioteki Narodowej.

1 A. Dymmel, *Biblioteki urzędów w Królestwie Polskim i ich rola w kształtowaniu kultury biurokratycznej w XIX wieku*, „Dzieje Biurokracji”, 2018, t. 7, s. 243–259 – http://tonik-libra.pl/wp-content/uploads/2019/03/243_Anna-Dymmel_DB-VII.pdf [dostęp: 27.12.2023]; K. Konarski, *Biblioteka Kwatermistrzostwa Generalnego Wojska*, Warszawa 1925; Z. Nowakowski, *Biblioteka dawnego Banku Polskiego, 1828–1895: zarys historii i ogólna charakterystyka księgozbioru*, Warszawa 1936, s. 38–40 – <https://rcin.org.pl/publication/19086> [10.10.2023], omówienie zawartości katalogu „Dzieła Biblioteki Banku Polskiego podług materji spisane” – 216 pozycji w 10 działach; W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego w Warszawie, 1810–1865*, „Roczniki Biblioteczne” 1958, z. 3–4, s. 431–507; M. J. Lech, *Biblioteka Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (KRPIŚ). 1806–1872*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1966, t. 2, s. 362–378; M. Osiecka, *Biblioteka Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (1815–1862)*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2015, t. 22, s. 237–247 – http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-a4612282-d40e-476e-be9e-2c34e837490e/c/tom_22_16.pdf [10.10.2023].

2 Milczeli o Bibliotece Rady Stanu zarówno Kazimiera Maleczyńska, jak i Edward Chwalewik. Nie zauważono jej także w obszernej pracy *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie, praca zbiorowa*, pod red. S. Tazbira, Warszawa 1961.

organizację, funkcjonowanie i częściowo zawartość tego księgozbioru³. Dużo więcej o Bibliotece Rady Stanu wnosi artykuł A. Dymmel, w którym autorka opisuje charakter księżnicy Rady Stanu w okresie Księstwa Warszawskiego i bardziej szczegółowo Biblioteki Rady Stanu Królestwa Polskiego. Wymienia główne nabytki oraz zarysowuje problematykę kształtowania się zasobu⁴.

Rada Stanu Królestwa Polskiego została powołana na mocy Ustawy Konstytucyjnej Królestwa Polskiego z 15/27 listopada 1815 roku (*Tytuł III. O Rządzie. Rozdział III. O Namiestniku i Radzie Stanu*)⁵. Składała się z Króla (reprezentowanego przez Namiestnika), Rady Administracyjnej⁶ i Zgromadzenia Ogólnego Rady Stanu⁷. W jej skład wchodził również radcy stanu, referendarze oraz osoby „które Król zechce szczególnie do niej wezwać” (*Rozdział III. Artykuł 63*). Zgromadzenie Ogólne Rady Stanu tworzyli Namiestnik, pięciu ministrów, dziesięciu radców stanu, radcy nadzwyczajni powoływani na wezwanie Namiestnika, dziesięciu referendarzy i referendarzy nadzwyczajnych pozbawionych prawa uczestnictwa w głosowaniach. Kompetencje Rady Stanu Królestwa normowały – obok Konstytucji z 1815 roku – statut organiczny Rady Stanu, dekret Aleksandra I o wewnętrznej strukturze tego ciała (oba z 1 XII 1815 roku), a także postanowienia Namiestnika z 20 II 1816 roku oraz dekrety królewskie Aleksandra I na temat organizacji kancelarii Rady Stanu z 12 II 1817 i z 11 IV 1817 roku odnośnie do kompetencji tego organu jako najwyższego sądu administracyjnego.

Rada Stanu Królestwa Polskiego była kontynuatorką Rady Stanu Księstwa Warszawskiego, jeśli chodzi o kompetencje; oba te urzędy stanowiły *novum* w ustroju polskim i były zapożyczeniem z porewolucyjnego systemu politycznego oraz francuskiego porządku prawnego⁸. Różnicę w praktyce i teorii działania Rady Stanu Królestwa w stosunku do Księstwa stanowił fakt, że w 1815 roku nastąpiło funkcjonalne sprzężenie Rady Stanu z urzędem Namiestnika, który ponadto jej przewodniczył.

3 E. Słodkowska, *Biblioteki w Królestwie Polskim 1815–1830*, Warszawa 1996, s. 134–136.

4 A. Dymmel, *Biblioteki urzędów w Królestwie Polskim...*, s. 246–249, 250–252.

5 *Historia ustroju i prawa w Polsce 1772/1795–1918. Wybór źródeł*, oprac. M. Kallas, M. Krzymkowski, Warszawa 2006, s. 102.

6 Radę Administracyjną tworzyli Namiestnik oraz pięciu ministrów naczelników wydziałów rządowych i innych „osób szczególnie przez Króla wezwanych” (*Rozdział III, Artykuł 66*).

7 *Historia ustroju i prawa w Polsce...*, s. 103.

8 P. Cichoń, *Wpływy francuskie w administracji Księstwa Warszawskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2013, nr 140, z. 1, s. 1–18 – <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-2084-4069-year-2013-volume-140-issue-1-article-3693/c/3693-3633.pdf> [27.12.2023].

Funkcja doradczo-konsultacyjna Rady Stanu Królestwa miała swe źródło w artykule 73, punkt 1 Konstytucji, który stanowił: „[...] Czynnością jej będzie: 1. roztrząsać i układać projekty wszelkie do praw i urzędzeń, ogółu kraju tyczących się [...]”⁹ oraz w artykule 74: „Zgromadzenie Ogólne Rady Stanu roztrząsa wszelkie przedmioty na rozkaz Króla, Namiestnika, lub na żądanie naczelnika wydziału, stosownie do Statutu organicznego”¹⁰. W latach 1815–1830 porządek konstytucyjny nie był w pełni określony, a nawet – w kształcie ustalonym przez cara Aleksandra I – często łamany. Jakkolwiek Konstytucja z 1815 roku uchodziła za bardziej liberalną, niż Konstytucja z 1807 roku, to nie była ani demokratyczna, ani nie gwarantująca suwerenności autonomicznego tworu, jakim było Królestwo Polskie. Ciągłość kompetencyjna istniejąca między Radą Stanu Księstwa i Radą Stanu Królestwa jednak istniała. Ta druga także przygotowywała projekty ustaw (zarówno aktów monarchy, jak i Sejmu), zajmowała się orzekaniem w sprawach kompetencji poszczególnych urzędów publicznych, decydowała o postawieniu przed sądem urzędników, kontrolowała administrację. Różnicę kompetencyjną w stosunku do czasów Księstwa stanowiło to, że Rada Stanu Królestwa nie pełniła funkcji sądu kasyacyjnego i administracyjnego¹¹, a okresowo także sądu administracyjnego¹². Do kompetencji Rady Stanu należało również tworzenie raportów dla władz w Petersburgu z działalności rządu Królestwa¹³. Funkcja tworzenia raportów dla cesarza przez Namiestnika i dla Namiestnika przez Radę Stanu była więc kluczowa.

Działalność Rady Stanu podlegała raportowaniu, jak pisze Alicja Kulecka, badaczka tych zagadnień: „Konieczność składania raportów stanowiła jedną z zasadniczych urzędniczych czynności systemu biurokratycznego”¹⁴. Rada

9 *Konstytucje polskie 1791–1921*, wyd. M. Handelsman, wyd. 2, poprawione, Warszawa 1922, s. 54.

10 *Ibidem*, s. 55.

11 A. Ajnenkiel, B. Leśnodorski, W. Rostocki, *Historia ustroju Polski (1764–1939)*, Warszawa 1969, s. 57; J. Mazurkiewicz, A. Korobowicz, *Historia ustroju i prawa polskiego (1795–1864)*, Lublin 1972, s. 49n.

12 F. Ramotowska, *Wstęp*, w: *Inwentarz akt I Rady Stanu Królestwa Polskiego z lat 1815–1831*, oprac. F. Ramotowska, Warszawa 1973, s. V; eadem, *I Rada Stanu Królestwa Polskiego 1811–1831*, w: *Archiwum Główne Akt Dawnych. Przewodnik po zasobie*, t. 2, *Epoka porozbiorowa*, oprac. zbiorowe, red. i systematyzacja F. Ramotowska, Warszawa 1998, s. 109–114.

13 *Obraz Królestwa Polskiego w okresie konstytucyjnym*, t. 1, *Raporty Rady Stanu Królestwa Polskiego z działalności rządu w latach 1818–1828*, oprac. i wstęp J. Leskiewiczowa, F. Ramotowska, Warszawa 1984, *passim*.

14 A. Kulecka, *Wapno i alabaster. Biurokratyczna wizja rzeczywistości w raportach urzędowych Królestwa Polskiego (1815–1867)*, Warszawa 2005, s. 34.

Stanu w okresie konstytucyjnym składała dwa rodzaje raportów – raport roczny dla cesarza oraz przedkładany Sejmowi raport wieloletni¹⁵. Biblioteka stanowiła zapewne podstawowe zaplecze informacyjne dla twórców raportów.

Rada Administracyjna – będąca częścią Rady Stanu Królestwa – niejako wbrew nazwie nie administrowała, lecz przygotowywała projekty od strony formalnej i pełniła funkcje doradcze wobec Króla i reprezentującego go w Warszawie Namiestnika¹⁶. Po śmierci Namiestnika Józefa Zajączka w 1826 roku prerogatywy jego urzędu zostały przelane na Radę Administracyjną i pełniła ona *de facto* rolę najwyższego organu rządu¹⁷.

Podstawa źródłowa

Podstawę źródłową artykułu stanowią akta BRS z zespołu I Rada Stanu Królestwa Polskiego, 1810–1832 [I RSKP] z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie [AGAD]. Zawierają one sprawozdania kwartalne z wykorzystania środków budżetowych, raporty z zakupów książek, czasopism i map, a także spisy książek i prasy (bez map), korespondencję z władzami nadrzędnymi¹⁸. Druga grupa źródeł – mniej liczna, aczkolwiek niezwykle ważna – to odnalezione w wyniku kwerend dotyczących działalności Zgromadzenia Misjonarzy św. Wincentego a Paulo archiwalia w Archiwum Archidiecezjalnym Warszawskim [AAW], w zespole Księża Misjonarza [KS]¹⁹, w części zespołu dotyczącej drukarni.

15 Ibidem, s. 36.

16 H. Izdebski, *Rada Administracyjna Królestwa Polskiego w latach 1815–1830*, Warszawa 1978, s. 84–100.

17 J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, wyd. 4, Warszawa 1985, s. 333.

18 Archiwum Główne Akt Dawnych, I Rada Stanu Królestwa Polskiego, 1810–1832, [I RSKP], sygn. 16: Akta Biblioteki Rady Stanu. Rachunki z funduszków biblioteki Rady Stanu w Głównej Izbie Obrachunkowej składane [spisy książek, pism, map i sprzętów Biblioteki Rady Stanu]. Jednostka ta ma układ nadany jej w wieku XIX w wyniku nakładania dokumentów starszych do zszywk z okresu wcześniejszego, w związku z tym dokumenty późniejsze mają paginację niższą, a wcześniejsze – wyższą. Sygn. 17: Akta Biblioteki Rady Stanu. Rachunki z funduszu Biblioteki Rady Stanu za r. 1822 oraz spis książek i pism periodycznych w tym roku do tejsze biblioteki przybyłych. Brak niestety początku tej dokumentacji. Zob. *Inwentarz akt I Rady Stanu...*, s. 3: *Sekcja I – Sprawy ogólne*.

19 Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Księża Misjonarza [AAW KM], sygn. 1065 [Papieri dotyczące się drukarni]; sygn. 1066, [Akta dotyczące się drukarni XX. Misjonarzy w Warszawie].

Geneza księgozbioru

Załącznikiem zbioru bibliotecznego BRS był księgozbiór Rady Stanu Księstwa Warszawskiego, stworzony *ad hoc*, dla potrzeb odradzającego się państwa. Rada Stanu Księstwa przygotowywała – jak wspomniano – proces ustawodawczy, formułowała projekty ustaw i przedkładała je do tronu²⁰. Prezesem jej został (po krótko piastujących tę funkcję Stanisławie Małachowskim i Ludwiku Gutakowskim) Stanisław Kostka Potocki (od 25 III 1809 roku)²¹. O przesłankach tworzenia w okresie napoleońskim tego prymarnego księgozbioru dla BRS możemy spekulować, choć niewątpliwie miały one utylitarne, związany z funkcją urzędu charakter. Za czasów Księstwa zgromadzono książki potrzebne do interpretacji i adaptacji francuskich rozwiązań ustrojowych, a więc francuskie i polskie dzieła historyczne i prawnicze²², w proporcji polskich do obcych jak 44 : 82. Od 1808 roku zwiększono liczbę członków Rady Stanu poprzez powołanie radców przez co nastąpił przypuszczalnie wzrost liczby korzystających z biblioteki. O stanie tej mikro-ksiąźnicy w ostatnim roku istnienia Księstwa świadczy korespondencja z lat późniejszych między Głównym Dozorcą BRS – Ludwikiem Augustem hrabią Broel-Platerem (1775–1856), a Najwyższą Izbą Obrachunkową [NIO], organem kontroli finansowej w Królestwie Polskim.

BRS powstała na mocy uchwały Rady Stanu z 9 III 1816 roku. W nowych okolicznościach politycznych nastąpiło przejście dawnego księgozbioru z czasów

20 B. Grochulska, *Księstwo Warszawskie*, Warszawa 1991, s. 86. Zajmowali się tym czterej referendarze (rzeczoznawcy) formalnie nie będący w składzie Rady Stanu Księstwa. Rada była sądem administracyjnym rozstrzygającym spory między administracją a sądami oraz pełniła rolę – jak nadmieniono – sądu kasacyjnego.

21 J. Czuby, *Księstwo Warszawskie (1807–1815)*, Warszawa 2011, s. 161, 164. Wydaje się, że obecność S. K. Potockiego, S. Małachowskiego i Stanisława Staszica w gremium Rady Stanu Księstwa mogła mieć wpływ na powstanie księgozbioru. Byli to działacze zasłużeni dla oświaty i kultury oraz członkowie Towarzystwa Przyjaciół Nauk, które wówczas tworzyło swój księgozbiór.

22 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 89–93: Spis Xiążek, Pism Peryodycznych, Mapp i Sprzętów pozostałych po dawnej Bibliotece Rady Stanu. Biblioteka liczyła 126 dzieł w 231 woluminach i 15 tytułów czasopism, w tym francuskojęzycznych. Zgromadzono dawne zbiory praw polskich, statuty i konstytucje sejmów, w tym Sejmu Grodzieńskiego, *Zbiór praw sądowych* Andrzeja Zamoyskiego, kodeksy i dzieła historyka prawa ks. Teodora Ostrowskiego (1750–1802), pijara i historyka ustroju, Wincentego Skrzetuskiego (1745–1781), prace historyczno-prawnicze działacza Kuźnicy Kołłątajowskiej Antoniego Trębackiego (1765–1837), Tadeusza Czackiego, a także filozofa i działacza politycznego Józefa Kalasanteo Szaniawskiego (1764–1843). Biblioteka posiadała – ze zrozumiałych względów – zbiory ustaw Izby Edukacyjnej Księstwa, kodeksy napoleońskie w wersji oryginalnej i tłumaczeniach polskich, dzieła francusko-, niemiecko- i angielskojęzyczne z zakresu prawa konstytucyjnego i kryminalnego oraz administracji.

Księstwa przez nowopowstałą placówkę²³. Tak więc BRS rozpoczęła działalność bardzo szybko, bo w połowie 1816 była już dobrze zorganizowana.

Twórca BRS, hrabia Plater stwierdził, że księżnica z czasów Księstwa składała się z dwóch setek kilkudziesięciu tomów „w dwóch szafach”. Składowana była w Kancelarii Rady Stanu Księstwa bez szczególnego dozoru, „bez żadnego katalogu, a nawet bez klucza”²⁴. Plater objął ją w zarząd, polecając natychmiast sporządzenie katalogu (a raczej spisu), który dołączono w miejsce inwentarza zdawczego do rachunków z 1816 roku. Plater nadmieniał, że żaden akt zdania nie miał miejsca, „ponieważ nie było nikogo zdającego”²⁵.

Siedziba, kierownictwo, personel i użytkownicy BRS

Siedziba BRS mieściła się w Pałacu Rządowym Krasieńskich, od maja 1822 roku w Pałacu Namiestnikowskim (dawny Pałac Radziwiłłów). Słodkowska odnotowała tylko ten drugi adres (na podstawie „Kuriera Warszawskiego”)²⁶. W pałacu Krasieńskich mieściło się także Archiwum Rady Stanu²⁷.

Kierownik BRS, zwany Głównym Dozorcą, Ludwik Broel-Plater, to postać nietuzinkowa. Urodzony w Krasławiu w dawnych Inflantach Polskich, odebrał staranne wykształcenie, studiował w Wilnie. Uczestniczył w insurekcji 1794 roku, następnie pozostał w zaborze rosyjskim. W 1802 roku wstąpił do TPN. Podróżował po Europie (ponoć w celach wywiadowczych). Pełnił funkcję inspektora lasów rządowych cesarstwa rosyjskiego. Wszedł, nie bez wahania i wątpliwości, wraz z Ksawerym Druckim-Lubeckim i Tomaszem Wawrzeckim, do powołanego przez Aleksandra I Komitetu Głównego (jako nieformalnego rządu Księstwa Litewskiego, rzekomo załączka niepodległej Litwy, powołanego

23 H. Tadeusiewicz, *Plater Ludwik*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa 1972, s. 690.

24 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 137–140: Pismo Radcy Stanu, Głównego Dozorczy Biblioteki Rady Stanu do Izby Obrachunkowej z 25 XI 1818.

25 Ibidem.

26 E. Słodkowska, *Biblioteki w Królestwie Polskim 1815–1830...*, s. 134; „Kurier Warszawski” 1827, nr 112, s. 1 – <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/391369/display/Default> [10.10.2023].

27 AGAD, I RSKP, sygn. 14: [Kancelaria: zarządzenia wewnętrzne, personalia, fundusze, wydatki, pensje, składy osobowe – Rady Stanu, Rady Administracyjnej, Kancelarii Przybocznej Namiestnika i inne], k. 39; Pismo sporządzone przez archiwistę Komisji Sprawiedliwości [nazwisko nieczytelne] z 28 V 1822. Jak wynika z tegoż kancelaria bądź archiwum RS zostawiło część nieużywanych sprzętów na miejscu.

przez Rosjan, jako przeciwwaga dla nastrojów profrancuskich w guberniach litewskich). Plater, po wkroczeniu wojska Napoleona na Litwę wyjechał do Petersburga²⁸, nie mniej był zafascynowany „gwiazdą Cesarza Francuzów” i zamierzał porzucić służbę carską, co radził także księciu Adamowi Jerzemu Czartoryskiemu²⁹. Po upadku Księstwa działał w organizowaniu repartycji wojskowej dla wojsk rosyjskich. Z Warszawą nie był wcześniej związany, nie znał tutejszych stosunków, jak tylko z korespondencji. Mimo to, wszedł do Komitetu Włościańskiego i Komitetu do spraw Ludności Starozakonnej. Nie krył przekonania o konieczności uwłaszczenia chłopów. Jako członek Komisji Przychodów i Skarbu zarządzał dobrami narodowymi i przyczynił się do poprawienia sytuacji finansowej Królestwa. Maria Manteufflowa pisała, że Plater był więcej niż współtwórcą polityki finansowej Lubeckiego (sporo pomysłów uzdrawiających finanse Królestwa było autorstwa Platera). Mimo to, a może właśnie dlatego, Plater otrzymał „tylko” Order świętego Stanisława. Następnie kierował Dyрекcją Kas i Rachunkowości w Ministerstwie Przychodów i Skarbu oraz Dyрекcją Generalną Kontroli od 1822 roku. Od 1816 roku Plater został Dyrektorem Lasów Rządowych, zreorganizował służbę i szkolnictwo leśne, sam wykładał niektóre przedmioty. Współzałożył pierwsze w Europie pismo naukowe z zakresu nauk leśnych – „Sylwan”, był też Prezesem Instytutu Politechnicznego. Patriotyczne przekonania naraziły Platera na podejrzenia ze strony Mikołaja Nowosilcowa. Niełaskę pogłębiła wcześniejsza przynależność hrabiego Ludwika do łóż masońskich – nad którymi Petersburga chciał rozciągnąć kontrolę³⁰. W pracach naukowych z zakresu leśnictwa, geografii i statystyki Plater odznaczył się wiedzą i prekursorskim, fachowym podejściem.

W czasie powstania listopadowego Plater brał udział w pracach parlamentarnych i dyplomacji powstańczej (misja do Paryża). Pozostał na emigracji we Francji, stając się „prawą ręką” przywódcy stronnictwa księcia Adama J. Czartoryskiego. W 1834 roku założył ekskluzywny Klub Polski (zaopatrywany

28 A. Zahorski, *Historia dyplomacji polskiej (1795–1831)*, w: *Historia dyplomacji polskiej (połowa X–XX w.)*, t. 3, 1795–1918, pod red. L. Bazyłowa, oprac. L. Bazyłow [et al.], Warszawa 1982, s. 109.

29 J. Czubały, *Zasada „dwóch sumień”: normy postępowania i granice kompromisu politycznego Polaków w sytuacjach wyboru (1795–1815)*, Warszawa 2005, s. 439–441.

30 L. Hass, *Sekta farmazonii warszawskiej. Pierwsze stulecie wolnomularstwa w Warszawie (1721–1821)*, Warszawa 1980, s. 364. Nowosilcow zauważał w raporcie, że osoby takie jak Plater, Drucki-Lubecki zostały przyjęte do loży „Świątynia Izys” bez obrzędowo, z racji znaczenia i przydatności i „poważania, jakim się cieszyły”. W późniejszych latach Plater był Wielkim Namieśnikiem Wielkiego Wschodu Narodowego Polski – zob. S. Małachowski-Łempicki, *Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738–1821*, „Archiwum Komisji Historycznej” 1930, seria 2, t. 2(14), s. 135n. – <http://www.sbc.org.pl/Content/12232/PDF/12232.pdf> [10.10.2023].

w literaturę krajową), a w jego domu, w 1838 roku podpisano akt fundacyjny Biblioteki Polskiej³¹.

Zainteresowania techniczno-przyrodnicze i ekonomiczne Platera odciśnięły piętno na charakterze księgozbioru, którym zarządzał. Jego zastępca – J. Komorowski używał tytułu Dozorca Biblioteki Rady Stanu. O postaci tej nie wiemy prawie nic, a jego nazwisko nie figuruje w spisie pracowników Kancelarii Rady Stanu z 1818 roku³².

Zbiorami BRS zajmowali się pracownicy etatowi³³, na przykład znany późniejszy działacz emigracyjny Nemezy Kożuchowski (1798–1871)³⁴, potem także dyrektor BRS i – postać dziś anonimowa – Antony [Anthony] Döwyson, a także tak zwany sekretarz-dziennikarz (zajmujący się prowadzeniem dziennika czynności) Paweł Sobolewski, jak i sekretarz adiunkt-archiwista Bonawentura Garczyński³⁵. Byli też podsekretarze w Kancelarii Przybocznej Namiestnika Królestwa – Ignacy Brodziński, Wincenty Dąbrowski³⁶, Tomasz Karol Lebrun³⁷. Nie wiemy, jaki był ich wkład w powstawanie księgozbioru, czy na przykład sugestie pracowników obu kancelarii miały jakkolwiek wpływ na zakup książek i czasopism.

Użytkownikami BRS byli urzędnicy państwowi, od Namiestnika poczynając, ministrowie stojący na czele sześciu resortów (zwanymi Komisjami

31 M. Manteufflowa, *Plater (Broel-Plater) Ludwik August (1775–1848)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, Kraków 1981, s. 679–683.

32 AGAD, I RSKP, sygn. 14, k. 9–13: Lista przytomności Osób Kancellaryi Dnia 4 Lutego 1818 roku; Lista Przytomności Osób Kancellaryi Rady Stanu składających dnia 9 Lutego 1818 – w tym spisie wśród adiunktów honorowych pojawił się adiunkt o nazwisku Brocki; Lista przytomności Osób Kancellaryi dnia 10 Lutego 1818 – k. 15. Nie można utożsamić Dozorczy BRS z posłem kaliskim Józefem Komorowskim.

33 Ibidem, sygn. 14, k. 3: Pismo Rady Stanu gen. Kosseckiego z 10 maja 1822.

34 Kożuchowski pochodził z kaliskiego. Został aresztowany w 1826 roku i osadzony w więzieniu, z którego zwolniono go za poręczeniem. Przed powstaniem listopadowym pełnił obowiązki dyrektora BRS. W powstaniu był podpułkownikiem Gwardii Warszawskiej. Na emigracji był opiekunem Biblioteki Towarzystwa Literackiego w Paryżu i członkiem władz Wydziału Historycznego Towarzystwa, a następnie pierwszym dyrektorem Biblioteki Polskiej w Paryżu, zob. J. Pezda, *Historia Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1838–1893*, Kraków 2013, s. 30n., 64n.

35 Prawdopodobnie Józef Bonawentura Garczyński (1805–1861) – uczestnik powstania 1830, następnie na emigracji, wziął udział w Wiośnie Ludów 1848 – por. *Pamiętnik Garczyńskiego: przyczynek do dziejów Księstwa*, wydał S. Schnür-Pepłowski, Poznań 1895 – <https://www.wbc.poznan.pl/publication/6315> [10.10.2023].

36 Wincenty Dąbrowski – prawnik, w powstaniu 1830 sekretarz dyktatury Józefa Chłopickiego, następnie urzędnik państwowy, zob. R. Gerber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831: słownik biograficzny*, Wrocław 1977, s. 39

37 Tomasz Karol Lebrun (1801–1857) – syn drukarza i wydawcy Tomasza Hervé Lebruna. Ukończył konwikt pijarski w Warszawie i Wydział Prawa UW, z nagrodą za pracę konkursową. Od 1819 roku był sekretarzem redaktora protokołu posiedzeń Rady Stanu. Kariera Le Bruna przyspieszyła po 1833 roku – został podsekretarzem stanu w Radzie Administracyjnej, nobilitowany w 1837 roku, od 1842 był nadzwyczajnym referendarzem, od 1845 – radcą stanu. Zob. R. Gerber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831...*, s. 118. Gerber zapisuje nazwisko jako: Le Brun.

Rządowymi), urzędnicy i personel dyrekcji generalnych oraz członkowie rad – w tym przypadku centralnych oraz wszyscy członkowie Zgromadzenia Ogólnego – razem od pięćdziesięciu do stu osób. BRS nie była biblioteką publiczną w znaczeniu ówczesnie przyjętym, np. jak późniejsza Biblioteka Publiczna przy Uniwersytecie w Warszawie. Odnosząc się do dopiero tworzonych w XIX wieku przepisów bibliotecznych, jak i tych z lat dwudziestych XX wieku oraz współczesnych, można określić ją jako księgozbiór – z uwagi na dostępność – resortowy, przeznaczony do użytku ograniczonej liczby korzystających.

Biblioteka Rady Stanu Królestwa Polskiego a państwowa polityka biblioteczna

Wytyczne państwowej polityki bibliotecznej nie były ówczesnie do końca ustalone. Dyrektywy i Izby Edukacyjnej i późniejszej Dyrekcji Edukacyjnej Księstwa, jak i wytyczne co do księgozbiorów Wydziału Edukacyjnego i Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [KRWRiOP] w Królestwie miały przede wszystkim na uwadze funkcję kształceniową. Nie istniała księżnica o aspiracjach ogólnych. Kształtowanie się księgozbioru Towarzystwa Przyjaciół Nauk przebiegało z trudem³⁸. Przejmowane w zarząd państwa biblioteki, np. szkół departamentowych, zamieniano w regionalne biblioteki publiczne³⁹. Mało natomiast wiadomo o tworzeniu bibliotek urzędów państwowych. Dzieje prawa bibliotecznego nie znalazły dostatecznego odzwierciedlenia w opracowaniach poświęconych historii tej dziedziny⁴⁰.

Postanowienie Namiestnika z 22 V 1819 roku, *de facto* wprowadzające cenzurę prasy, periodyków i książek (z wyjątkiem naukowych) w Królestwie, odnosiło się

38 U. Paszkiewicz, *Narastanie księgozbioru Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie (1802–1832)*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1977, z. 3, s. 63 – <https://bookhistory.uw.edu.pl/index.php/zbadannadksiazka/article/view/337> [10.10.2023]. Autorka zaznaczyła, że w latach 1816–1822 „zabiegi deputacji bibliotecznej wokół zakupowania zbiorów były najprawdopodobniej skromne lub żadne”. Oznaczać to może, że powstanie BRS w roku 1816 zbiegło się z wyhamowaniem starań członków TPN o powiększenie zbioru.

39 M. Łodyński, *Wpływ wytycznych Komisji Edukacji Narodowej na państwową politykę biblioteczną Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807–1931)*, w: *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie...*, s. 77.

40 T. Zarzębski, *Polskie prawo biblioteczne 1773–1983. Katalog aktów normatywnych polskiego prawa bibliotecznego 1773–1983*, Warszawa 1985. Po okresie Komisji Edukacji Narodowej (do 1793 roku) następują lata odrodzonego państwa polskiego po 1918. Por. idem, *Polskie prawo biblioteczne 1773–1990*, wyd. 2 rozsz., Warszawa 1991.

również do bibliotek⁴¹. Wprowadzało ono obowiązek dostarczania przez krajowe oficyny wydawnicze egzemplarza obowiązkowego księżnicom państwowym⁴². Zarządzenie objęło BRS, Bibliotekę Publiczną Krajową przy Uniwersytecie (późniejszą Uniwersytecką) oraz Bibliotekę TPN⁴³. Stan księgozbioru BRS na pewno dzięki temu uległ skokowemu zwiększeniu, nie wiemy jednak, czy już wówczas wszystkie egzemplarze obowiązkowe, które BRS otrzymywała, wcielane były do jej zasobu czy stosowano jakiś rodzaj selekcji.

W późniejszym okresie Samuel Gottlieb Linde, sprawujący nadzór z ramienia KRWRiOP nad polityką biblioteczną, uskarżał się na opieszałość w nadsyłaniu przez wydawców egzemplarza obowiązkowego do wymienionych bibliotek. Linde – wiążąc tym samym kwestię obiegu i dystrybucji druku z nieuchronną cenzurą – spowodował ze szkodą dla wolności słowa, że urząd cenzorski miał dawać zgodę na druk pod warunkiem przekazania jednego egzemplarza dzieła do księżnic, czyli do BRS, Biblioteki Publicznej Krajowej (przy Uniwersytecie) oraz Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Odnośne postanowienie wydał Zajączek 22 I 1822 roku⁴⁴.

Kształtowanie się zasobu, budżet i wydatki Biblioteki Rady Stanu

Plater, nie zadowolając się książkami „odziedziczonymi” po czasach Księstwa, już w grudniu 1816 roku podjął próbę powiększenia zbioru nowej placówki o produkcję wydawniczą zakonów warszawskich. Świadczy o tym jego list do wizytatora

41 F. Ramotowska, *Sto lat „cenzury rządowej” pod zaborem rosyjskim (1815–1915) – podstawy normatywne, instrumenty wykonawcze*, w: *Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne*, t. 1, red. J. Kostecki, A. Brodzka, Warszawa 1992, s. 130.

42 T. Zarzębski, *Prawo biblioteczne w okresie zaborów 1795–1918. 1939–1945*, Warszawa 1997, s. 33–34, s. 128. „Dziennik Praw Królestwa Polskiego” [1820], t. 6, nr 22–27, s. 333–334, Urządzenie względem pomnażania bibliotek publicznych, w Warszawie dnia 22 Maja 1819 roku: „Ponawiając urządzenie dawniejszemi ustawami Polskimi przepisane względem pomnażania bibliotek publicznych dziełami w kraiu wychodzącemi, na przełożenie Kommissyi Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego stanowimy co następuje: Artykuł 1. Każda drukarnia kraiowa obowiązana będzie odtąd, dzieła lub iakiego bądź pisma z niey wychodzącego, przed wydaniem na widok publiczny, złożyć trzy egzemplarze: ieden do Biblioteki Rady Stanu, drugi do Biblioteki Publicznej przy Królewsko-Warszawskim Uniwersytecie, trzeci do Biblioteki Królewsko-Warszawskiego towarzystwa przyjaciół nauk, służącej również do użytku publicznego” – <https://pbc.biaman.pl/publication/4288> [10.10.2023]. Z powyższego cytatu można wnioskować, że BRS nie była uznana za księżnicę dostępną dla szerszej publiczności.

43 M. Łodyński, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807–1831)*, Wrocław 1958, s. 32.

44 *Ibidem*, s. 83. W zgromadzonych przez Łodyńskiego materiałach są tylko te dwie wzmianki o BRS.

Misjonarzy stołecznych, ks. Michała Symonowicza⁴⁵. Ponadto, co wydaje się niezwykle ciekawe, Dozorca Generalny informował duchownego, że przy BRS powstał Instytut Dzieł Periodycznych. O tej instytucji w dotychczasowej literaturze przedmiotu w ogóle nie wspomniano. Sądzić należy, że Plater utworzył składnicę czasopism potrzebną magistraturom rządowym.

Kolejną ważną wiadomością wynikającą z archiwaliów w AAW jest fakt, że w BRS przyjęto правило, aby nabywać wszelkie dzieła w języku polskim, i to dużo wcześniej niż rozporządzenie Namiestnika ustaliło zasadę egzemplarza obowiązkowego. Plater prosił wizytatora, by zechciał drukowane przez misjonarzy dzieła rodzime lub tłumaczenia wychodzące spod prasy od 1 I 1816 roku przysyłać na adres Drukarni Zawadzkiego i Węckiego (nadwornych księgarzy królewskich), a „które by przyłączonym spisem objęte nie były”⁴⁶. Ten fragment listu oświetla kwestię, dlaczego publikowany w artykule spis (zawierający dzieła już znajdujące się w BRS), podpisany przez Dozorcę BRS Komorowskiego, odnajdujemy w zbiorach misjonarzy, i w dodatku w papierach ich drukarni.

Idea gromadzenia przez BRS wszystkich dzieł w języku polskim była realizowana, i to wcześniej niż wydane przez Zajączka rozporządzenie z 1819 roku. Załączony do cytowanego listu Platera wykaz drukarni wydających książki z innych zaborów może wskazywać, że planował on (lub Dozorca Komorowski) także gromadzić produkcję wydawniczą z dawnych obszarów polskich oraz ośrodków spoza nich, jak Lipsk czy Mitawa⁴⁷.

Ponadto Plater prawdopodobnie starał się pozyskiwać do BRS pewne dzieła ze skasowanych w 1819 roku klasztorów. Świadczy o tym wypowiedź Lindego, który twierdził, że w Kaliszu, przy okazji rewizji i wywózki książek pojezuickich do Warszawy, miał „najprzyjemniejsze obcowanie z szanownym X. Biskupem [biskupem kujawsko-kaliskim ks. Andrzejem Wołowiczem], z naszym hr. Platerem, najwięcej zaś zacnym Pułkownikiem, Komendantem Kadetów, Regulskim”⁴⁸.

Dokumentacja finansowa i sprawozdania z działalności Kancelarii Rady Stanu Królestwa zawierają wiele interesujących szczegółów dotyczących BRS.

45 AAW KM, sygn. 1066, k. 5n. List kontrasygnował J. Komorowski jako Dozorca BRS.

46 Ibidem.

47 AAW KM, sygn. 1066, k. 6: Spis Drukarni w których dzieła polskie wychodzą. Wymienione zostały tam drukarnie krajowe oraz z zaborów austriackiego i pruskiego (Wrocław).

48 M. Łodyński, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej...*, s. 35. Jest to także jedyna wzmianka o Ludwiku Platerze. Więcej być może w Archiwum Publicznym Potockich, sygn. 152, p. 598–601: Linde do Ministra Stanisława Kostki Potockiego. Opis pobytu w Oporowie, Uniejowie i Kaliszu. W tym fragmencie chodzi o pułkownika Józefa Regulskiego-Falka, dowódcę Korpusu Kadetów w Kaliszu.

W „Wykazie Ogólnym Przychodów i Rozchodów Kasy Biblioteki Rady Stanu w Roku 1816”⁴⁹ widnieją nazwiska dostawców i pośredników, od których kupowano książki, papier i inne materiały; dowiadujemy się także, z czyich usług pocztowych, drukarskich i introligatorskich korzystano. Byli to głównie dostawcy miejscowi, przedstawiciele mieszczaństwa warszawskiego różnych wyznań i narodowości. Znajdujemy dane dotyczące robót introligatorskich (nie wiemy, czy dotyczyły BRS, czy tylko Kancelarii Przybocznej Namiestnika), wiadomo, że z funduszy Rady opłacano abonament na gazety do tejże Kancelarii. W wykazie znajdujemy tytuły: „Gazeta Warszawska” i „Gazeta Korespondenta Krajowego i Zagranicznego”, „Dziennik Powszechny Krajowy”⁵⁰ – był to chyba zbiór prasy użytkowany odrębnie od tego posiadanego przez BRS. Wiadomo, że rozliczenia wydatków BRS normowało postanowienie Namiestnika z 9 III 1816, które nakazywało składać je oddzielnie od pozostałych wydatków do Dyrekcji tejże Biblioteki⁵¹.

Zawartość księgozbioru można odtworzyć w oparciu o kilka spisów książek i prasy, jednak szczegółowy jego opis jest tematem na osobny artykuł. Nie zachował się niestety całościowy i pełny inwentarz księżnicy, choć zachowane spisy dają pojęcie o charakterze zbiorów. Jednostkę z zespołu I Rada Stanu o sygnaturze 16 rozpoczyna spis (pozbawiony początku) obejmujący książki i czasopisma zakupione w latach 1816–1818. Pozycje książkowe i tytuły czasopism zostały wpisane w drukowany formularz, zawierający rubryki: 1) liczba porządkowa 2) tytuł dzieła, 3) nazwisko autora [nie zawsze wypełnione], 4) miejsce wydania, 5) rok, 6) liczba tomów, 7) format [praktycznie rubryka niewypełniana], 8) informacje o wierzytelnościach, np. „dzieła opłacone”; „nieopłacone”, 8) katalog biblioteki [informacja o numerze katalogowym – pole puste], 9) uwagi⁵². Wypełniany nie dość starannie formularz był załącznikiem do rachunków przesyłanych do NIO, nie miał więc charakteru spisu bibliotecznego.

Rozrost księżnicy zależał od przydzielonego jej budżetu, kształtowanego przez akty wykonawcze – postanowienia Namiestnika i resortu skarbu. Rachunek z Funduszu na Bibliotekę z 1816 roku pokazuje, że według postanowienia

49 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 79–81: Wykaz Ogólny Przychodów i Rozchodów Kasy Biblioteki Rady Stanu w Roku 1816.

50 Ibidem, sygn. 14, k. 112–114.

51 Ibidem, sygn. 16, k. 77: Pismo Nadzwyczajnego Radcy Stanu i Prezesa Izby Obrachunkowej Woyczyńskiego z dnia 5 VI 1818 do Dyrektora Biblioteki Rady Stanu w sprawie zalegania przez nią w składaniu rachunków i sprawozdań. Plater w parę dni później nadesłał rzeczzone dokumenty – zob. ibidem, k. 78.

52 Ibidem, k. 5–63; w obrębie kart tej jednostki znajduje się kilka spisów książek.

Namiestnika z 9 III 1816 roku i reskryptów Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z 22 III 1816 oraz reskryptu z 23 XII 1816 BRS otrzymała 12 166 złotych polskich dotacji, co było ówczesnie sumą niemałą⁵³. Zakupiono „dzieła polityczne” – w drukarniach Natana Glücksberga, Zawadzkiego i Węckiego oraz od osób prywatnych. W tym okresie na gazety i dzienniki krajowe i zagraniczne wydano 4370 złp, na książki – 1003, na mapy – 1624, na wydatki potoczne, czyli na materiały piśmienne, honoraria stolarzom za wykonanie mahoniowych szaf i introliigatorom – 1015 złotych polskich⁵⁴. Wydatki biblioteczne obejmowały oprócz zakupów także opłaty dla Kasy Generalnej Poczt (za sprowadzanie książek i prasy z zagranicy). W pierwszym roku budżetowym wyniosły: za przywóz prasy – 4349 złp, a książek – 27 złp, map – 1501 złotych polskich⁵⁵. Wydano ponadto Kasie Towarzystwa Przyjaciół nauk 30 złp na zakup książek (prawdopodobnie dubletów ze zbiorów TPN). Załączony do sprawozdań dla Izby Obrachunkowej spis ukazuje dynamikę wzrostu księżnicy – w tym okresie przybyło 59 dzieł i abonowano 34 tytuły czasopism⁵⁶.

Formularz odzwierciedlać miał dane potrzebne Izbie Obrachunkowej, a nie bibliotekarzom, jesteśmy jednak w stanie odtworzyć działy księgozbioru BRS oznaczone cyframi rzymskimi: I – Historia, II – Prawo, III – Chemia i Geografia, IV – Rolnictwo, V – Medycyna, VI – Fizyka⁵⁷, VII – Literatura piękna i Historia literatury, VIII – Gramatyki i Słowniki, IX – Czasopisma. Brak w spisie działów zwykle występujących w ówczesnych zbiorach, a mianowicie działu „filozofia” i „teologia” lub „religia”.

W dokumentacji znajdujemy także informację, że w roku powstania BRS, czyli 1816 nastąpiła ostateczna dekompozycja dawnej Biblioteki Rady Stanu

53 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 83: Rachunek z Funduszu na Bibliotekę Rady Stanu oznaczonego za czas od 9 Marca do dnia ostatniego Grudnia 1816 r., ułożony obemyjący oraz Inwentarz Książek, Pism Peryodycznych, Mapp i Sprzętów teyże Biblioteki. Według powyższego etatowy fundusz BRS został ustanowiony.

54 Ibidem, sygn. 16, k. 85–86.

55 Ibidem, sygn. 16, k. 80.

56 Ibidem, k. 94–97: Spis Xiążek, Pism Peryodycznych, Mapp i Sprzętów przybyłych do Biblioteki Rady Stanu w roku 1816.

57 W dziale tym umieszczano także pozycje kontrowersyjne, traktujące o magnetyzmie zwierzęcym, popularnej wówczas „doktrynie” leczniczej, opartej na sugestii psychologicznej. Zob. ibidem, k. 46–47. Występują tam *Lettre sur le Somnambulisme* (Londres 1788) oraz *Extrait des journaux d'un magnétiseur*, Strasbourg 1786 [*Extrait des journaux d'un magnétiseur, attaché à la Société des amis réunis de Strasbourg; avec des observations sur les crises magnétiques connues sous la dénomination de somnambulisme magnétique... Seconde édition revue & considérablement augmentée*]. Wydaje się więc, że kupowano także książki stare, i to o wątpliwej przydatności dla urzędników. Chyba, że z jakichś powodów zwierchność aprobowała te zakupy, co także rzuca światło na mentalność ówczesną, i rządzące nią obawy bądź fascynacje nowinkami z dziedziny psychologii społecznej.

Księstwa, gdyż w z niej to właśnie przeniesiono do BRS niektóre książki⁵⁸, np. osiem tomów *Prawa, konstytucje y przywileie Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego i wszystkich Prowincyi należących, na Walnych Seymach Koronnych od Seymu Wiślickiego Roku Pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone* (Warszawa 1783), *Inwentarz Statutów i Konstytucyi Koronnych i Litewskich do r[oku] 1736* przez X. [Antoniego] Wagę (1789) i *Ius Regni Poloniae [...]* et M. D. L. *Collectum* Mikołaja Żalaszowskiego (Varsaviae 1741), ponadto *Statut Xięstwa Litewskiego* (Wilno 1744). Przejęto także dzieła prawnicze, pieśni Anakreonta i wydanie listów Eloizy do Abelarda. Oznaczałoby to, że dawna biblioteka Rady Stanu Księstwa była przeglądana, a jej zasoby selekcjonowano pod kątem przydatności dla nowej księżnicy. Wykaz ten podaje liczbę szaf (trzy szafy mahoniowe), wymienia nożyczki oraz blachę „do wyciskania piętna Biblioteki Rady Stanu”⁵⁹.

W wykazie ogólnym z roku 1817 budżet BRS wynosił 19 152 złotych polskich, był więc sporo wyższy, bo aż o 6986 złp. Odnotowano jak zwykle informację o dynamice zakupów i wydatkach⁶⁰. Spis książek za ten rok ukazuje również ciekawe zjawisko, gdyż pojawiają się tam pozycje z literatury pięknej (i to lekkiej, jak romanse, komedie), nie tylko polskie, co było skutkiem przyjęcia zasady, by gromadzić całą produkcję oficyn wydawniczych, co najmniej z terenu Warszawy. Zasilono zbiory liczbą 153 dzieł książkowych, a prasę wzbogacono nabytkami kilku nowych tytułów⁶¹. Zbiór wzbogacił się o *Słownik języka polskiego* Lindego (tom 5 i 6, tomów pierwszych brak w wykazach)⁶².

W kolejnym 1818 roku budżet wynosił 6036 złotych, był więc skokowo mniejszy, na książki wydano jedynie 433, na gazety i dzienniki – 127, a na mapy – 32 złotych

58 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 115: Rachunek z Funduszu Biblioteki Rady Stanu za czas od 1 Stycznia do dnia ostatniego Marca 1818 r. oraz ibidem, k. 89–93: Spis Xiążek, Pism Peryodycznych, Mapp i Sprzętów pozostałych po dawnej Bibliotece Rady Stanu. Dokumentacja nie pokazuje dokładnie, które książki przejęto, ani nie mówi o ich liczbie.

59 Ibidem, k. 93; ibidem, k. 97: Spis Xiążek, Pism Peryodycznych, Mapp i Sprzętów przybyłych do Biblioteki Rady Stanu w roku 1816.

60 Ibidem, sygn. 16, k. 98–101: Wykaz ogólny Przychodów i Rozchodów Kasy Biblioteki Rady Stanu za rok 1817. Zawadzki i Węcki sprzedali BRS dzieła za sumę ponad 200 złp, zaś oficyna Glücksberga za sumę blisko 2 tysięcy złotych, co świadczy o prężności tej ostatniej. BRS robiła także zakupy w księgarni Józefa Szczepańskiego, oficynach Waltera, Winklera oraz Arnolda (wszystkie trzy w Dreźnie) i Bogumiła Korna we Wrocławiu.

61 Ibidem, k. 103–109: Spis Xiążek, Pism Peryodycznych, Mapp i Sprzętów, Przybyłych do Biblioteki Rady Stanu w Roku 1817. Pojawiają się nowe tytuły polskie: „Gazeta Wiejska” i „Pamiętnik Rolny Warszawski” oraz z prasy niemieckiej „Berlinische Nachrichten” i „Preußische Gesetzsammlung” i „Journal für Deutschland”.

62 Ibidem, k. 107.

polskich⁶³. Poprawiła się za to jakość wyposażenia meblowego księżnicy⁶⁴. W tym okresie przybyło 51 książek i jedna mapa, ponadto na gazety i dzienniki wydano 127 złp, na książki 439 złp, na mapy 32 złp, wydatki potoczne wyniosły 30 złotych polskich⁶⁵. Z podliczenia dostępnych danych za lata 1816–1818 okazuje się, że BRS pozyskała bądź zakupiła w tym czasie 767 woluminów dzieł i czasopism. Wraz z pochodzącymi 246 woluminami dzieł i czasopism z okresu Rady Stanu Księstwa było to już około 1013 woluminów w 1818 roku. W końcu tego roku było już 45 woluminów czasopism, a w sumie 1470 oddzielnych woluminów czasopism, książek i map⁶⁶.

W pierwszych dwóch latach istnienia księżnicy działała ona prawdopodobnie pod pewną presją, inaczej niż jej odpowiedniczka z czasów Księstwa. Świadczy o tym korespondencja Ludwika Platera z Najwyższą Izbą Obrachunkową oraz jej urzędnikami. Plater informował o polityce zakupów i zawieranych umowach. I tak, po dwóch latach istnienia BRS, uzyskano zniżkę 5% od sumy zakupu dużych partii książek (np. w drukarni Natana Glücksberga)⁶⁷. Bonifikatą nie były objęte zakupy pism periodycznych, dzieł rzadkich i dzieł nowych.

Namiestnik rozporządził, by w ciągu każdego bieżącego roku regularnie składano rachunki, czasopisma zapisywano w inwentarzu według numerów aż do zebrania się całego tomu (rozporządzenie z 23 XII 1817)⁶⁸. Starania Platera i Komorowskiego, choć niewątpliwie usilne jak na ówczesne możliwości, wywoływały zastrzeżenia władz, o czym świadczą napomnienia adresowane do kierownictwa BRS. Najwyższa Izba Obrachunkowa uważnie przyglądała się sprawozdaniom biblioteki. Wątpliwości Prezesa Izby, Rady Nadzwyczajnego Stanu Stanisława Woyczyńskiego budziły zwłaszcza sposoby księgowania pozycji zakupionych oraz niezgodność wykazu książek posiadanych z zakupionymi. Izba

63 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 110–112: Rachunek z Funduszu Biblioteki Rady Stanu za czas od dnia 1 Stycznia do dnia ostatniego Marca 1818 roku oraz Spis Xiążek, Pism Peryodycznych i Mapp w tym przeciągu czasu do teyże Biblioteki Przybyłych.

64 Ibidem, k. 124: Rachunek z Funduszu Biblioteki Rady Stanu za czas od dnia 1 Kwietnia do dnia ostatniego Czerwca 1818 r. oraz Spis Xiążek, Pism Peryodycznych i Mapp w tym przeciągu czasu do teyże Biblioteki Przybyłych. Widnieje tam informacja, że w bibliotece przybył duży stół sosnowy, nowe szafki, stolik i 12 krzesel.

65 Ibidem, k. 114–115: Spis Xiążek i Pism periodycznych i Mapp przybyłych do Biblioteki Rady Stanu od 1 Stycznia do ostatniego Marca 1818 r.

66 Ibidem, k. 148–150: Rachunek z Funduszu Biblioteki Rady Stanu za czas od 1 Października do dnia ostatniego Grudnia 1818 r. oraz Spis Xiążek, pism periodycznych i sprzętów w tym przeciągu czasu do teyże Biblioteki przybyłych.

67 Ibidem, k. 138: Pismo Platera do Izby Obrachunkowej z 25 XI 1818.

68 Ibidem, k. 139. Plater powołał się na wykonanie odnośnego rozporządzenia i wprowadzenie postulowanych zmian.

poleciała uzupełnianie katalogów na bieżąco, czego – jak można domniemywać – nie przestrzegano wcześniej. Stan ten był skutkiem powolnego wciągania nowych nabytków do katalogów czy też spisów, z czego Plater tłumaczył się przed NIO⁶⁹.

W roku 1819 zakupiono 160 woluminów dzieł i prasy, w zbiorach znajdowało się 1173 woluminów. Do wykazów dla NIO nie włączano książek z darów i biblioteki Rady Stanu Księstwa, dlatego w wykazie księgozbioru zamiast liczby 1173 figuruje 937 pozycji⁷⁰. W 1819 roku, obok stałego zestawu periodyków, co warto podkreślić ze względu na nasilenie się antyliberalnej polityki w Królestwie, pojawiło się wiele pism zagranicznych różnych opcji politycznych, także tytułów liberalnej prasy francuskiej i wychodzącej w państwach niemieckich lub Wielkiej Brytanii⁷¹. W „Rachunku z funduszu...” za okres od 31 XII 1818 roku do 1 I 1820 roku podano, że było już 50 tytułów czasopism oraz przybyło 176 woluminów książek⁷². W kolejnym wykazie, w końcu 1820 roku, umieszczono 56 woluminów dzieł i prasy. Biblioteka osiągnęła wielkość około 1230 woluminów dzieł i czasopism⁷³.

Skokowy wzrost nastąpił między 1820 a 1821 rokiem, być może włączono wtedy dzieła ze skasowanych bibliotek zakonnych. W grudniu 1821 roku i w początkach stycznia roku 1822 w inwentarzu BRS opisano 3915 oddzielnych tomów (woluminów?), w tym nowe 24 tytuły czasopism (w tej liczbie 17 obcojęzycznych, głównie niemieckich i francuskich). W spisie odnotowano pismo „Sylwan”, którego twórcą był Plater. Brak w wykazie prasy rosyjskiej⁷⁴, w styczniu 1823 roku było już 4204 woluminów książek.

69 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 141: Pismo Woyczyńskiego prezesa NIO do Nadzorca Biblioteki z 31 XII 1818; ibidem, k. 174n. NIO żądała wyjaśnień w sprawie książek, których zakupu nie raportowano, a które są w inwentarzu (w sumie około 30 tytułów i 3 numery periodyków); były to najprawdopodobniej dary.

70 Ibidem, k. 63–73: Nabyte w roku 1819 [spis].

71 Ibidem, k. 64. Mamy tam więc: „Le Constitutionnel”, „Le Vrais Liberal”, „La Renommé”, „Journal des Savants” i „La Minerve Française”, „Le Conservateur”, „The Edinburgh Review”, „The Quarterly Review”, „The Morning Chronicle”. Pojawiają się „Bulletin des Lois”, „Bibliothèque Universelle de Littérature”, „Bibliothèque Universelle des Sciences et Arts” oraz „Bibliothèque Universelle de Agriculture”. Ten ostatni tytuł zapewne zawdzięczamy inicjatywie Platera. Z gazet niemieckich w języku francuskim jest „Hamburger Correspondent”; były również tytuły włoskie: „Biblioteca Italiana” oraz „Diario di Roma” i „Notizie de Giorni”.

72 Ibidem, sygn. 16, k. 167–172: Rachunek z funduszu Biblioteki Rady Stanu za czas od dnia ostatniego Grudnia oraz Spis Xiążek, Pism Periodycznych i Sprzętów w tym przeciągu czasu do teyże Biblioteki przybyłych.

73 Ibidem, k. 76. Wątpliwość budzi zapis odnoszący się do czasopism. Nie wiemy, czy chodziło o bieżący abonament pisma, którego tytuł odnotowywano, czy liczone woluminy czasopism będących kwartalnikami, rocznikami, które najczęściej sprowadzano pewien czas po ukazaniu się (były one często opracowane przez introligatorów po skompletowaniu pełnego rocznika).

74 Ibidem, sygn. 17, k. 5–6: Inwentarz Biblioteki Rady Stanu. Dalszy ciąg. Remanent.

Ponadto, w tych latach zostały włączone do księgozbioru, raczej bez uzasadnienia merytorycznego dla tego kroku, poprzez uwzględnianie zapisu o egzemplarzach obowiązkowych, poprzez darowizny, prace z zakresu teologii, kaznodziejstwa i współczesnej moralistyki. Znajdujemy tam np. dzieła filozofa i matematyka, polemisty pijarskiego ks. Stefana Patrycego Przeczytańskiego (1750–1817), katechizm ks. Jana Chrzyciela Albertrandiego, zmarłego w 1808 roku pierwszego prezesa TPN⁷⁵. Gromadzono w BRS także podręczniki, a ukazywało się ich sporo – np. Jędrzeja Śniadeckiego do chemii, uczonych mniej znanych do algebry, matematyki, itp. Zostają zakupione także prace Lelewela, a nawet *Zbiór mów* o Kościuszcze⁷⁶.

Można przyjąć, że okres gromadzenia podstawowego zbioru BRS zakończył się w pierwszym sześciu latach od powstania księżnicy. Ostatnie dostępne informacje dotyczące wpływów do BRS pochodzą z roku 1822. Wzrosły wydatki na gazety codzienne (zwłaszcza zagraniczne), co mogło oznaczać, że istniało zapotrzebowanie czynników rządowych na wiedzę aktualną, pochodzącą z różnych ideowo czasopism⁷⁷. Wiemy, że Rada Stanu w trakcie powstania listopadowego nie obradowała, choć z biblioteki prawdopodobnie korzystano nadal. BRS istniała w opisanej postaci do kresu funkcjonowania Rady Stanu, a więc do 1841 roku. Z uwagi na brak materiałów nie wiemy jak wyglądał proces jej likwidacji wraz z likwidacją instytucji macierzystej. Zbiory jej znalazły się w Bibliotece Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, a następnie Biblioteki Uniwersyteckiej, gdzie część z nich nadal się tam znajduje⁷⁸. Zbiory podzieliły zapewne los tej ostatniej, częściowo ulegając rozproszeniu⁷⁹.

75 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 114: Spis Xiążek, Pism periodycznych i Mapp przybytych...; ibidem, k. 11–112: Przychód i Rozchód kosztów Biblioteki Rady Stanu.

76 Ibidem, k. 123. Prawdopodobnie *Zbiór mów w różnych miejscach mianych oraz opisów obchodu żałobnego nabożeństwa po zgonie śp. Tadeusza Kościuszki*, Wilno 1818 – <https://www.wbc.poznan.pl/publication/1964> [10.10.2023].

77 Ibidem, sygn. 17, k. 3. Na gazety i dzienniki przeznaczono 2962 złotych, na książki 2087 złotych, zaś na wydatki potoczne – czyli głównie na opłacenie introligatorów, oprawiających narastający zasób prasy i opłaty za papier – aż 909 złotych polskich.

78 W BUW udało się zweryfikować tę informację oraz porównać zachowane naklejki grzbietowe i ekslibrisy.

79 H. Tadeusiewicz, *Plater Ludwik...*, s. 690. Pewne światło mogą nań rzucić spuścizny rękopiśmienne Platera i Kożuchowskiego w Bibliotece Polskiej w Paryżu, zob. *Przewodnik po zespołach rękopisów Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu*, oprac. M. Wrede, M. P. Prokop, J. Pezda, Paryż 2000, s. 149, *Papiery emigrantów z okresu od XVIII do XIX w.*

Zakończenie

Biblioteka Rady Stanu Królestwa Polskiego to księgozbiór słabo znany badaczom. Gromadziła ona całe dostępne ówczesnie piśmiennictwo w języku polskim (a przynajmniej dążyła do tego celu), co dowodzi, że w tym zamiarze wyprzedziła o ponad dwa lata rozporządzenie Zajączka z 1819 roku. Związany z tą decyzją i przepisem o egzemplarzu obowiązkowym napływ książek zmienił jej charakter z biblioteki specjalistycznej z czasów Księstwa (prawniczo-historyczno-ekonomicznej) na księżnicę o ogólnym profilu. BRS utworzyła też Instytutu Dzieł Periodycznych (gromadzący prasę polską i zagraniczną). Biblioteka ta miała kluczowe znaczenie dla pracy urzędu, przy którym ją powołano, czy jego magistratur, zwłaszcza jeżeli chodzi o dostęp do czasopiśmiennictwa, nie była to zatem biblioteka publiczna *sensu stricto*. Usilne starania kierownictwa biblioteki o zachowanie dziedzictwa narodowego wpisywały się w ówczesne dążenia autonomiczne. Księżnica ta, tworzona na użytek władzy państwa – o ograniczonej suwerenności – odzwierciedlała w pewnym stopniu pułapki stanu rzeczy, w którym przyszło jej powstawać i funkcjonować, jak choćby związane z nieuregulowaniem pewnych przepisów i cenzurą.

Opis źródła i zasady edycji

Do edycji wybrano fragment dający pojęcie o całości zbioru z roku 1816, a przechowywany w AAW. Nie jest on dostępny w formie skanu (jak w AGAD) i nie był znany Elżbiecie Słodkowskiej i Annie Dymmel. Fragment pochodzi z okresu, gdy księgozbiór przechodził metamorfozę w takim kierunku, w jakim ukształtował się w następnych latach i ukazuje książki oraz czasopisma zakupione lub sprowadzane do tej księżnicy. Spis powstał z inspiracji Platera i miał dać pojęcie misjonarzom, które książki już BRS posiada; na jego podstawie księża mogli ewentualnie uzupełnić zasoby biblioteki przez opublikowane przez nich w 1816 roku dzieła. Chodziło więc o porównanie zasobu kształtującej się BRS z zasobami dubletów, będących na składzie drukarni i księgarni misjonarzy warszawskich przy parafii świętego Krzyża. Oficyna misjonarska uczestniczyła w wymianie i zaopatrywaniu bibliotek warszawskich i zamiejscowych w okresie Księstwa⁸⁰.

80 M. Deszczyńska, *Rozprowadzanie i sprzedaż druków przez księży misjonarzy warszawskich w latach 1809–1812*, „Bibliotekarz” 2022, nr 11, s. 12–18.

Zajmował się tym prawdopodobnie ksiądz Michał Symonowicz, który przez wiele lat pełnił obowiązki prefekta biblioteki świętokrzyskiej (zmarł w 1826)⁸¹. Spis z AAW jest sporządzony dość starannie i podpisany przez Komorowskiego. W okresie, o którym mówimy prefektem drukarni był ks. Piotr Lewandowski.

Publikowany dokument ze zbiorów AAW dopełnia podstawę źródłową do dziejów BRS. Dokument liczy dwie karty formatu 24 × 33 mm, zapisane prawie w całości, spis obejmuje 46 pozycji. W wykazie z AGAD z roku 1816 książek przybyłych do BRS jest nieco więcej – 54⁸². W spisie z AAW brak jest map.

W edycji oddano wygląd tabeli, w której zapisy dzieł umieszczono w numeracji ciągłej. Opisy książek i periodyków pozostawiają wiele do życzenia, jeśli chodzi o stronę formalną jak i treściową, postanowiono więc rozwinąć je i skorygować, ale poprzez umieszczenie danych skorygowanych w dodanej po prawej stronie kolumnie i rezygnację z nadmiernej liczby odsyłaczy. Pominięto kolumnę, w której sporządzający dokument wymieniał tylko liczbę tomów / woluminów, gdyż była ona wypełniana tylko wówczas, gdy liczba ta była inna niż jeden wolumin. Skorygowany opis bibliograficzny sporządzony został z autopsji (lub oglądu na podstawie skanu cyfrowego) w oparciu o zbiory Biblioteki Narodowej, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i zasobów cyfrowych innych krajowych bibliotek współczesnych.

81 A. Schletz, *Symonowicz Michał*, w: *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651–2001)*, t. 2–1, *Biografie*, red. J. Dukała, Kraków 2001, s. 472–476; J. Dukała, *Rzymski Paweł*, w: *ibidem*, s. 409–411. Ksiądz Basiński zrezygnował w 1817 roku, a urząd wizytatora objął po nim Symonowicz. Symonowicz był znanym filantropem i autorem dzieł teologicznych, spowiednikiem Joanny Grudzińskiej, żony wielkiego księcia Konstantego oraz znajomym Joachima Lelewela.

82 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 94–97: Spis Xsiażek, Pism Peryodycznych, Mapp i Sprzętów, przybyłych do Biblioteki Rady Stanu w Roku 1816.

Spis Dzieł Polskich w Roku 1816 wydanych, w Bibliotece Rady Stanu Królestwa Polskiego znajdujących się⁸³

I. LITERATURA

L.p.	Zapis dzieła wg źródła <i>in extenso</i>	Opis i adres bibliograficzny
1.	Piękności Historii Polskiej przez Nougaret	Nougaret Pierre Jean-Baptiste ⁸⁴ , <i>Piękności historii polskiej, czyli Zbiór zdarzeń nayważniejszych i naybardziej interesujących, wyięty z roczników tego narodu, z kawałkami ciekawych o ich obyczajach i zwyczajach, zaczawszy od wieku V-go włącznie, aż do panowania Stanisława Augusta; dzieło przeznaczone do oświecenia młodzieży</i> , Wrocław 1816 [druk: W. B. Korn]
2.	Wybór mowy wolney przez X. Chrzanowskiego, t. 2	Chrzanowski Paweł ⁸⁵ , <i>Wybór różnych gatunków mowy wolney z stosownymi uwagami</i> , cz. 1–2, Warszawa 1816 [druk: J. Zawadzki i J. Węcki] ⁸⁶
3.	Tionia Tragedya przez Autora Katona	[Chodkiewicz Aleksander], <i>Teona; traiedyia w 3 aktach</i> , przez Autora Katona, Warszawa 1816 [druk „Gazety Warszawskiej”]
4.	Pieśni Anakreonta przez Skarbka	Anakreont, <i>Pieśni Anakreonta</i> , tł. Fr. Skarbka, Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]
5.	Pochwały, Mowy, Rosprawy Stanis. Potockiego, t. 1–2	Potocki Stanisław Kostka, <i>Pochwały, mowy, y rozprawy Stanisława hrabii Potockiego, Senatora Woiewody, Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Narodowego, kawalera Orderów polskich</i> , cz. 1–2, Warszawa 1816 [druk: J. Zawadzki i J. Węcki]
6.	Portret czyli Barbara Zapolska p. Dmuszewskiego ⁸⁷	Dmuszewski Ludwik, <i>Odwet czyli Barbara Zapolska: komedyja we trzech aktach wierszem...</i> , Warszawa 1816 [druk: Drukarnia Xięży Piarów]
7.	Malwina	[Wirtemberska Maria z Czartoryskich], <i>Malwina czyli domyślność serca</i> , t. 1–2, Warszawa 1816, [druk: J. Zawadzki i J. Węcki]
8.	List Heloizy do Abelarda przetłumaczony	Pope Alexander, <i>List Heloizy do Abelarda. Dzieło Alexandra Pope naśladowane przez P...</i> [Konstantego Piotrowskiego] ⁸⁸ , Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]

83 Trzeba zaznaczyć brak precyzji tytułu spisu, gdyż w spisie figurują również dzieła autorów obcych, jak np. Nougaret i Alexander Pope. Chodzi więc o dzieła w języku polskim, w tym także przekłady.

84 Pierre Jean-Baptiste Nougaret (1742–1823) – pisarz moralista, dramaturg i historyk francuski.

85 Paweł Chrzanowski (1783–1849) – duchowny katolicki, kaznodzieja, pisarz, działał w Łomży, gdzie był nauczycielem w szkole podwydziałowej.

86 Drukarnia Józefa Zawadzkiego i Józefa Węckiego nosiła oficjalny tytuł „uprzywilejowanych Drukarzy i Księgarzy dworu Królestwa Polskiego”, zob. R. Cybulski, *Józef Zawadzki, księgarz – drukarz*, wydawca, Wrocław 1972.

87 Tytuł tragedii autorstwa Ludwika Dmuszewskiego (1777–1847), aktora scen warszawskich, dyrektora Teatru Narodowego, autora sztuk. Premiera *Odwetu...* odbyła się 15 III 1816. Tytuł tego dzieła wymieniany jest również jako *Odwet, czyli Barbara Zapolya* – <https://encyklopediateatru.pl/sztuki/12201/odwet-czyli-barbara-zapolska> [10.10.2023].

88 Konstanty Piotrowski (ca 1790–po 1863) – poeta, tłumacz literatury angielskiej, autor pierwszych polskich tłumaczeń sonetów Szekspira.

I. LITERATURA

L.p.	Zapis dzieła wg źródła <i>in extenso</i>	Opis i adres bibliograficzny
9.	List Bernarettą przez Jasińskiego	[autor i tytuł nieustalony] Warszawa
10.	Krakowiaki Muzyka Mireckiego, śpiewy Goreckiego	Mirecki Franciszek ⁸⁹ , <i>Krakowiaki ofiarowane Polkom</i> , Warszawa 1812, Gorecki Antoni [?] ⁹⁰
11.	Piramowicza o wymowie część druga	[Piramowicz Grzegorz], <i>Wymowa</i> , cz. 2, Warszawa 1816 ⁹¹ [Kraków 1815], [druk: prawdopodobnie na podstawie wydania z Drukarni Szkoły Głównej Koronnej, potem Drukarni Akademickiej]
12.	Pisma Wierszem i Prozą Felińskiego, tom 1-szy	Feliński Alojzy, <i>Pisma własne i przekładania wierszem i prozą...</i> , t. 1, Warszawa 1816 [druk: Drukarnia Rządowa]
13.	Pisma pośmiertne Wiszniowskiego	Wiśniowski Franciszek [Salezy], <i>Pisma pośmiertne</i> , Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]
14.	Zamki na Łodzie tłumaczenia Lipińskiego	Collin d'Harleville Jean-François ⁹² , <i>Zamki na łodzie albo słodkie marzenia, komedia w 4ech aktach, przystosowana przez [Lipińskiego] J[ózefa]⁹³</i> , Warszawa 1816 [druk: Drukarnia na Nowolipiu]
15.	Wiersz o Człowieku Popa p. Lud. Kamińskiego	Pope Alexander, <i>Wiersz o Człowieku... z Angielskiego przełożony przez L[udwika] Kamińskiego⁹⁴</i> , Warszawa 1816 [druk: J. Zawadzki i J. Węcki]
16.	O poezji i podróż do Rzeczy Pospolitej uczonych	Łętowski Ludwik ⁹⁵ , <i>O poezji, przez Ł... Podróż do Rzeczypospolitej uczonych, powieść</i> , Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]

89 Franciszek Mirecki (1791–1862) – krakowski kompozytor i muzyk, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, wykładowca greki i farmaceuta, przyjaciel Ambrożego Grabowskiego. Chodzi o miniaturę na głos i fortepian, opus 4.

90 Nie udało się ustalić, o który tekst poety Antoniego Goreckiego (1781–1767) chodzi, być może o wznowienie *Dumy o generale Grabowskim, poległym pod Smoleńskiem d. 17 Sierpnia 1812 roku*, Warszawa 1812.

91 Może chodzić o pirackie wydanie w Warszawie, bez podania nakładcy i drukarni.

92 Jean-François Collin d'Harleville (1755–1806) – pisarz francuski, autor komedii dydaktycznych.

93 Józef Lipiński (1764–1828) – członek Izby Wojennej i Administracyjnej a potem Sekretarz Generalny Izby Edukacyjnej Księstwa Warszawskiego, od 1816 roku członek Dyrekcji Edukacji Narodowej, pedagog, powieściopisarz, poeta, tłumacz, wolnomularz.

94 Ludwik Kamiński (1768–1867) – syn naturalny hrabiego Michała Kazimierza Paca, studiował w Paryżu i Londynie (razem z bratem przyrodnim, młodym Ludwikiem Michałem Pacem). Był żołnierzem Księstwa Warszawskiego, kawalerem orderu *Virtuti Militari*. Publikował przekłady i utwory poetyckie, współpracował z „Biblioteką Warszawską”. Przekład wiersza Pope'a dedykowany był Ludwikowi Osińskiemu.

95 Ludwik Łętowski (1786–1868) – biskup pomocniczy krakowski, historyk i literat; zob. F. Ziejka, *Krótką opowieść o biskupie, który był żołnierzem, a chciał być poetą*, w: *Różne głosy: prace ofiarowane Stanisławowi Balbusowi na jubileusz siedemdziesięciolecia*, pod red. D. Wojdy, M. Heydel, A. Hejmeja Kraków

I. LITERATURA

L.p.	Zapis dzieła wg źródła <i>in extenso</i>	Opis i adres bibliograficzny
17.	Powieści X. Floryana, 2 tomy	[autor i tytuł nieustalony] Warszawa
18.	Śpiewy Historyczne Niemcewicza	Niemcewicz Julian Ursyn, <i>Śpiewy historyczne z muzyką i rycinami, przez... Członka T[owarzystwa] K[rólewskiego] W[arszawskiego] P[rzyjaciół] N[auk], Akad[emii] Wileń[skie], To[warzystwa] Nauk[owego] w Krakowie, Tow[arzystwa] Filoz[oficznego] w Filadelfii, i Tow[arzystwa] Woysk[owego] w West Point w Ameryce</i> , Warszawa 1816, [druk: Drukarnia przy Nowolipiu]

II. NAUKI I SZTUKI

19.	Krótki zbiór Jeografii Królestwa Polskiego i Księstwa Poznańskiego	<i>Krótki zbiór Jeografii Królestwa Polskiego i Wielkiego Xięstwa Poznańskiego podług dawniejszego urzędzenia kraiu ułożony, z wyrażeniem granic na kongresie Wiedeńskim dla obydwóch tych państw wykreślonych</i> , Wrocław 1816 [druk: W. B. Korn]
20.	Chemia Alex Chodkiewicza, 3 cz.	Chodkiewicz Aleksander ⁹⁶ , <i>Chemia przez... Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk, Gospodarczo-Rolniczego i Galwanicznego Paryzkiego członka</i> ⁹⁷ , t. 1, Warszawa 1816 [druk: J. Zawadzki i J. Węcki]
21.	Wiadomość o Sądzie Pokoju p. Gaworeckiego	Gawarecki Wincenty Hipolit ⁹⁸ , <i>Wiadomość o Sądzie Pokoju przez... Podśędka kryminalnego Sądu Policji Poprawczej Obwodu Warszawskiego Wydziału Ilgo</i> , Warszawa 1816 [druk: Drukarnia Księży Pijarów, kosztem autora]
22.	Uwagi nad pytaniem czyli żydzi mają być przypuszczeni do Obywatelstwa	Wodzicki Stanisław ⁹⁹ , <i>Uwagi nad pytaniem czyli Żydzi polscy mają być, lub nie przypuszczeni do praw obywatelskich i politycznych</i> , Kraków 1816 [wydawca anonimowy]

2013, s. 239–251 – https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/42082/ziejka_krotka_opowiesc_o_biskupie_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y [10.10.2023].

96 Aleksander Chodkiewicz (1776–1838) – uczonek, chemik mineralog, dramatopisarz, tłumacz oraz zasłużony wojskowy z okresu napoleońskiego. Członek wielu towarzystw naukowych. Za swą konsekwentną postawę i krytykę wielkiego księcia Konstantego więziony przez cara i usunięty ze stanowiska senatora – kasztelana Królestwa Polskiego.

97 Jest to pierwsza część sześciotomowego dzieła o chemii Chodkiewicza.

98 Wincenty Hipolit Gawarecki (1788–1852) – prawnik, absolwent Szkoły Prawa i Administracji w Księstwie Warszawskim, autor rozpraw prawniczych, dramatopisarz i historyk Płocka i ziemi płockiej oraz dobroczynności, wolnomularz. Był prezesem Trybunału Cywilnego w Płocku, potem prezesem Trybunału Guberni Płockiej.

99 Stanisław Wodzicki (1764–1843) – przedstawiciel rodziny arystokratycznej, skołigaoncy z najmożniejszymi rodami w kraju, kończył prawo na Uniwersytecie Lwowskim. Pełnił szereg funkcji (komisarz cywilno-wojskowy powiatu sandomierskiego), członek władz cywilnych powstania 1794 roku, Prefekt Departamentu Krakowskiego w 1810 roku. Przystąpił do Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego w 1812 roku. Po 1815 roku przeszedł na pozycje ultraliberalistyczne wobec zaborców i został Prezesem Senatu Rzeczypospolitej Krakowskiej. Był członkiem honorowym TPN, autorem wierszy, przekładów, rozpraw botanicznych, prawniczych, mów okolicznościowych i urzędowych oraz pamiętników.

II. NAUKI I SZTUKI

L.p.	Zapis dzieła wg źródła <i>in extenso</i>	Opis i adres bibliograficzny
23.	Opis Starożytny Polski p. Święckiego, t. 2	Święcki Tomasz ¹⁰⁰ , <i>Opis starożytny Polski przez...</i> , t. 2, Warszawa 1816 [druk: J. Zawadzki i J. Węcki]
24.	Mineralogia przez Drzewińskiego	Drzewiński Feliks ¹⁰¹ , <i>Początki mineralogii podług Wenera¹⁰², ułożone dla słuchaczy akademickich, przez... filozofii doktora uczącego publicznie mineralogii w Imperatorskim Wileńskim Uniwersytecie</i> , Wilno 1816 [druk: Drukarnia Bazylianów]
25.	O dochodzie publicznym Ga...ka p. Skarbka, t. 2	Ganiłh Charles ¹⁰³ , <i>O dochodzie publicznym ludów starożytnych, średniego wieku i nowoczesnych, a w szczególności Francji i Anglii, Od srzodka 15-go aż do 19-go wieku</i> , przez K. Ganiłh, z francuzkiego na Polski ięzyk przełożone przez Fryderyka hr. Skarbka, Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]
26.	Zdanie sprawy o Instytucie Fellenberga p. Capo d'Istria p. Skarbka tłumaczony	Kapodistrias, Iōannēs ¹⁰⁴ , <i>Zdanie sprawy o Instytucie P. de Fellenberga w Hofwyulu nayiaśnieyszemu cesarzowi Alexandrowi, w miesiącu październiku 1814 roku podane przez Capo d'Istria</i> , Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]
27.	Pierwsza Xiążka do nauki z Obrazkami	[autor i tytułu nieustalony] Wrocław
28.	Początki Fizyki przez Stubielewicza	Stubielewicz Stefan ¹⁰⁵ , <i>Zbiór krótki początków fizyki</i> , Wilno 1814, wyd. 2 – 1816 [nakład A. Żółkowskiego, druk: Drukarnia Księży Pijarów]

100 Tomasz Święcki (1774–1837) – pochodził z zamożnej szlachty, kształcił się w domu, następnie w Drohiczynie i Węgrowie, wziął udział w insurekcji 1794 roku. Odbył studia prawnicze we Lwowie i został tamże sędzią. Pracował w Sądzie Apelacyjnym Księstwa Warszawskiego, a potem przy Sądzie Najwyższym Królestwa Polskiego. Etnograf i historyk, członek TPN (działał bardzo aktywnie, prace jego cieszyły się uznaniem).

101 Feliks Drzewiński (1788–1850) – absolwent (doktor filozofii) i profesor Uniwersytetu Wileńskiego, gdzie wykładał mineralogię i fizykę. Był członkiem–korespondentem TPN, autorem podręczników. Ostatnie lata życia spędził w Moskwie.

102 Abraham Gottlob Werner (1750–1817) – pochodzący z Dolnego Śląska niemiecki geolog i twórca klasyfikacji minerałów na podstawie ich wyglądu, absolwent uniwersytetów we Freibergu i Lipsku, nauczyciel Alexandra von Humboldta.

103 Charles Ganiłh (1758–1836) – ekonomista, prawnik i historyk francuski. Członek Komitetu Bezpieczeństwa Publicznego, więzień w czasie terroru, potem we władzach konsulatu. Zwolennik merkantylizmu, przeciwnik teorii Adama Smitha.

104 Joannis Antoios Capodistrias [Kapodistrias] (1776–1831) – związany z dworem rosyjskim przywódca grecki, minister spraw zagranicznych Rosji 1816–1822, współtwórca niektórych projektów reformatorskich Aleksandra I (nie wprowadzonych w życie). Wbrew woli społeczeństwa zarządzał twardą ręką jako pierwszy gubernator Grecji niepodległej od 1827 roku. Zginął w zamachu z poduszczenia wrogo usposobionych rodów arystokratycznych.

105 Stefan Stubielewicz (1763–1814) – absolwent Uniwersytetu Wileńskiego, pochodził z Wołynia, fizyk, wykładowca i profesor fizyki. Eksperymentował z powodzeniem w dziedzinie elektrostatyki.

II. NAUKI I SZTUKI

L.p.	Zapis dzieła wg źródła <i>in extenso</i>	Opis i adres bibliograficzny
29.	Grammatyka Francuzka Zieńskiego	Zieliński Józef ¹⁰⁶ , <i>Grammatyka francuzka teoretyczno-praktyczna ułożona dla Polaków</i> , wyd. 2, Warszawa 1816 [druk: J. Zawadzki i J. Węcki]
30.	O fuzerstwie lekarskim p. Rudnickiego ¹⁰⁷	Rudnicki Adam Antoni ¹⁰⁸ , <i>O fuzerstwie lekarskim, czyli o fałszywych lekarzach i smutnym ich wpływie na społeczeństwo, iako też o środkach zachowania kraiu nadal od szkodliwości ladaiakiego lekarzenia</i> , Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]
31.	Słówko o Filozofii p. Bychowca	Bychowiec Józef ¹⁰⁹ , <i>Słówko o filozofii z powodu mającej się zaprowadzić Szkoły głównej w Warszawie</i> , Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]
32.	Pięć listów Obywatelskich do Węgłęńskiego	Horodyski Andrzej ¹¹⁰ , <i>Listy obywatelskie do Jana Węgłęńskiego, Ministra Stanu Królestwa Polskiego</i> , Warszawa [1816] [druk: Drukarnia Rządowa]
33.	Rys ogólny Historii Powszechnej Galetti drugie wydanie	Galetti Johann Georg August ¹¹¹ , <i>Rys ogólny historii powszechnej : z obrazkami kolorowymi w sposobie iasnym krótkim i dokładnym dla młodzieży przez ... profesora gymnazjum w Gota ułożony; przetłómaczony na język polski podług naynowszej edycyi niemieckiey, i do naynowszych czasów doprowadzony</i> , wyd. 2, Wrocław 1816 [druk: W. B. Korn]
34.	Pierwsza wiadomość dla dzieci	[autor i tytułu nieustalony] Wrocław
35.	Rosprawa o wierności Duchownych	[autor i tytułu nieustalony] Kraków

Prawdopodobnie chodzi o *Zbiór krótki...*, opracowany według programu francuskiego uczonego Stefana Barruela [Étienne Barruel (1749–1818)], egzaminatora Szkoły Politechnicznej w Paryżu.

106 Józef Zieliński (1785–1857) – profesor Liceum Warszawskiego.

107 Koniec pierwszej karty z numerem archiwalnym 4.

108 Adam Antoni Rudnicki (1785–1838) – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, lekarz miejski w Warszawie, okulista i dentysta, weterynarz, od 1824 kierownik Rządowego Instytutu Weterynarii w Burakowie, uczestnik powstania listopadowego.

109 Józef Władysław Bychowiec (1778–1845) – absolwent Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego, studiował filozofię w Niemczech – we Frankfurcie nad Menem, Getyndze, Królewcu (zaprzyjaźnił się z Kantem). Uczestnik insurekcji 1794 roku, żołnierz napoleoński (adiutant J. Murata), autor licznych rozpraw, nauczyciel prywatny w Warszawie (odmówiono mu katedry na Uniwersytecie Warszawskim), potem nauczał w Wilnie, gdzie zmarł w ubóstwie.

110 Andrzej Horodyski (1773–ca 1850) – działacz republikański, członek Rządu Tymczasowego Wojskowego Galicji w 1809 roku, publicysta w okresie Księstwa Warszawskiego, reformator szkolnictwa, współredaktor Konstytucji z 1815 roku, radca Izby Obrachunkowej Królestwa Polskiego doradca ks. Adama J. Czartoryskiego. Pierwodruk *Listów...* ukazał się w „Pamiętniku Warszawskim” (1816, t. 6) anonimowo.

111 Johann Georg August Galetti (1750–1728) – profesor Uniwersytetu w Gotha, zwolennik chronologii biblijnej.

II. NAUKI I SZTUKI

L.p.	Zapis dzieła wg źródła <i>in extenso</i>	Opis i adres bibliograficzny
36.	Rozprawa o dziesięcinach Międzyrńskiego ¹¹²	Miączyński Ignacy ¹¹³ , <i>Rozprawa o dziesięcinach z projektem przemiany snopowych, przez ... napisana w roku 1812</i> , Kraków 1816 [druk: w Drukarni Akademii]
37.	Doświadczony Ogrodnik	<i>Doświadczony Ogrodnik czyli Krótka lecz na wielu doświadczeniach wsparta nauka sadzenia, pielęgnowania, szczepienia, obcinania i leczenia przeróżnych chorób drzew owocowych</i> , Warszawa [Wrocław] 1815 [druk: W. B. Korn]
38.	Chirurgia Obozowa p. Tomorowicza	Tomorowicz Jan [adaptator] ¹¹⁴ , [autor: Jakob Willie], <i>Chirurgia obozowa</i> , Warszawa 1816 [druk: J. Zawadzki i J. Węcki]
39.	O żydach w Polsce	Łętowski Ludwik, <i>O Żydach w Polsce</i> , Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]
40.	Wiadomość o handlu Krakowa	[prawdopodobnie: <i>Wiadomość o handlu miasta Krakowa</i>] Kraków [1816?]
41.	Rozprawa o prawie własnej obrony p. Gaworeckiego	Gawarecki Wincenty Hipolit, <i>Rozprawa o prawie własnej czyli koniecznej obrony</i> , Warszawa 1815 [druk: Drukarnia XX. Pijarów, kosztem autora]
42.	Ośm Widoków nayrządzych w Naturze	<i>Ośm widoków nayrządze i nacylniejsze zdarzenia w naturze wystawiających, zebrane z dzieł naykosztowniejszych, naywyborniejszych, i naylepszych, z dołączonemi opisami</i> , Wrocław [1816?] [druk: W. B. Korna]
43.	Uwagi Gospodarskie o Stadach, Trzodach i drobiu	<i>Uwagi gospodarskie tyczące się polepszenia stada, trzody i drobiu, sprawdzone długoletnimi doświadczeniami</i> , Wrocław 1816 [druk: W. B. Korn]
44.	Obraz niniejszego Stanu Europy. p. Bychowca	Brose Karl [de Broses Charles] ¹¹⁵ , <i>Obraz niniejszego społecznego Europy stanu w całej jego obszerności, oraz Myśli do wewnętrznej poprawy czyli odpowiedź na zapytania, Jakimi ludzie i narody być powinni, Jakimi są teraz w Europie, Jak dot ego cem być powinny zbliżyć się mogą</i> , [tłum. J. Bychowiec] ¹¹⁶ , Warszawa 1816 [druk: W. Dąbrowski]

112 AGAD, I RSKP, sygn. 16, k. 96, pozycja wykreślona z inwentarza.

113 Ignacy Miączyński (1767–1840) – senator-wojewoda Królestwa Polskiego, ekonomista i publicysta.

114 Jan Tomorowicz (1787–1831) – absolwent medycyny w Akademii Krakowskiej (1819), lekarz 7. Pułku Piechoty Liniowej Królestwa Polskiego, profesor w katedrze Materii Lekarskiej Uniwersytetu Cesarsko-Królewskiego, wolnomularz, zaadaptował pracę Jacoba Willie – <https://polona.pl/item/chirurgia-obozowa,OT14OTISODQ/6/#info:metadata> [10.10.2023].

115 Charles de Broses (1709–1777) – myśliciel i pisarz francuskiego oświecenia, autor rozpraw o religii (twórca teorii fetysyzmu).

116 Józef Bychowiec – nazwisko tłumacza często wymieniano jako autora (zob. przypis 109).

II. NAUKI I SZTUKI

L.p.	Zapis dzieła wg źródła <i>in extenso</i>	Opis i adres bibliograficzny
45.	Ekonomika polityczna Stroynowskiego Senatora	Stroynowski Walerian ¹¹⁷ , <i>Ekonomika powszechna krajowa narodów</i> , Warszawa 1816 [druk: Drukarnia Rządowa]
46.	Duch Wiary Chrześcijańskiej, 2 tomy	Chateaubriand François-René de ¹¹⁸ , <i>Duch wiary chrześcijańskiej czyli ley piękność i zalety</i> , [wydanie skrócone do użycia młodzieży], t. 1–2, Wrocław 1816 [druk: W. B. Korn]

III. DZIEŁA PERYODYCZNE

47.	Pamiętnik Warszawski, 3 voluminy [t. III?]	„Pamiętnik Warszawski”, Warszawa
48.	Pamiętnik Zagraniczny	„Korespondent Zagraniczny”, Warszawa
49.	Dziennik Wileński, 3 voluminy [t. III]	„Dziennik Wileński”, Wilno
50.	Tygodnik Wileński, 3 voluminy [t. III?]	„Tygodnik Wileński”, Wilno
51.	Pamiętnik Magnetyczny	„Pamiętnik Magnetyczny Wileński”, Wilno
52.	Pamiętnik Lwowski, 3 voluminy [t. III?]	„Pamiętnik Lwowski”, Lwów
53.	Dostrzegacz Lubelski	„Dostrzegacz Lubelski”, Lublin
54.	Korespondent Warszawski, 3 voluminy [t. III?]	„Korespondent Warszawski”, Warszawa
55.	Gazeta Warszawska, 3 voluminy [t. III?]	„Gazeta Warszawska”, Warszawa
56.	Gazeta Lwowska, 3 voluminy [t. III?]	„Gazeta Lwowska”, Lwów
57.	Gazeta Poznańska, 3 voluminy [t. III?]	„Gazeta Poznańska”, Poznań
57.	Gazeta Krakowska, 3 voluminy [t. III?]	„Gazeta Krakowska”, Kraków
58.	Kuryer Litewski	„Kuryer Litewski”, Wilno

J. Komorowski

117 Walerian Stroynowski (1759–1834) – senator, prawnik, ekonomista, przedstawiciel polskiej myśli fizjokratycznej, potem senator rosyjski i doradca Aleksandra I.

118 François-René de Chateaubriand (1768–1848) – poeta i pisarz konserwatywny, minister w czasie rządów Ludwika XVIII we Francji, dyplomata, członek TNP.

MARTYNA DESZCZYŃSKA**The Library of the Council of State of the Kingdom of Poland in the constitutional period and the unknown sources for its history**

The article deals with the unknown topic of the history of the library of the Council of State of the Kingdom of Poland (BRS) from its establishment in 1816 to 1830/1831. This work is based on files from the Central Archives of Historical Records and a fragment of the 'Księża Misjonarze' [Congregation of the Mission] fund from the Archdiocesan Archives of Warsaw (critically analysed at the end of the article). The process of creating the BRS is described (absorption of the library resources of the Council of State of the Duchy of Warsaw, as well as works from dissolved monasteries, from secular publishers, including the capital's Congregation of Mission).

The nature of the BRS changed from legal and historical to a universal one through the implementation of the legal deposit law of 1819, anticipated by the director of the library – Ludwik Plater, who already in 1816 ordered the transfer of copies of all works printed in the Kingdom to the BRS. The article describes the staff, budget, equipment, catalogues, and purchasing policy, and mentions the existence of an unknown institution: Instytutu Dziel Periodycznych [Institute of Periodical Works]. The BRS collections are belong to the University of Warsaw Library.